

ŠALTINIŲ PUBLIKACIJOS

Dzūkų kultūros pscivalis *Čiulba ulba*. Instaliacija su *sekretais*, inspiruotais S. Gedos koliažų bei eilėraščių. Leonora Smulskytė ir Alisa Rūta Stravinskaitė. Veisiejų apylinkės, 2023 m. liepos mėnuo, G. Voverytės nuotr.

Apie džiaugsmo išdavystę

Vokiečių filosofas Maxas Scheleris (1874–1928), profesoriavęs Jenos, Miuncheno, Kelno universitetuose, gvildeno fenomenologijos, religijos filosofijos, epistemologijos idėjas. Mąstytojas tyrinėjo vertybių etikos, religijos, antropologijos, kultūros filosofijos ir pažinimo sociologijos klausimus. Oponuodamas etiniam reliatyvizmui, pragmatizmui ir utilitarizmui, visą gyvenimą mąstytojas palaikė žmogaus elgesį, kuriame realizuojamos aukščiausios vertybės, gimstančios iš „šventybės“ srities ir žmogiškos intuicijos. M. Scheleris – modernios vertybių etikos krypties pradininkas, o skelbiamas tekstas „Apie džiaugsmo išdavystę“ (1921 m.) vysto M. Schelerio ir I. Kanto diskusiją laimės ir gyvenimo prasmės klausimais. Kūrinys pirmą kartą skelbiamas lietuvių kalba.

Apie džiaugsmo išdavystę¹

Siekdamas kai ką suprasti, noriu paprieštarauti dėl vieno dalyko lyderiaujančiai vokiškos XIX a. dvasios istorijos srovei (1), kuri, man atrodo, turi didelės svarbos ir stiprių padarinių visam mūsų vokiškam gyvenimui, mūsų dabartiniam sunkiam likimui: šį priekaištą vadinu „džiaugsmo išdavyste“ klaidingo *herojiškumo*, neteisingos nežmogiškos *pareigos idėjos* naudai.

Džiaugsmo išdavystė prasideda nuo Kanto, kuris, kaip teigia pasitelkiamos mokyklinės filosofinės knygos, „supriešino Apšvietos laikmečio paviršutinišką eudemonizmą su atšiauriu antieudemonistiniu didingo kategorinio imperatyvo pareigos idealu“. Šiame sprendinyje galima paslėpti teisingus dalykus, – ką suponuoja Apšvietos filosofijos reakcija, kuri Leibnizui buvo malonumo „požymis tobulumo pažangoje“. Jeigu tik Kantas nebūtų išpylęs vaiko su gelda! Jeigu tik Kantas nebūtų „išdavęs“ gelminių netyrinėtų džiaugsmų, t. y. klaidingai įvertinęs moralinio žmogaus gyvenimo proceso reikšmingumą;

sugriovęs banalų gyvenamo laikmečio miesčionišką komforto, kuriame pats išaugo, bei pasitenkinimo idealą. Jeigu tik Kantas būtų įstengęs apmąstyti „džiaugsmo“ terminą, prisidedantį prie gelminio dvasinio dinamizmo džiaugsmo, įtrauktą Aristotelio į savąją eudemoniškumo, sielos labo ir grožio kokybės, sampratą (2), arba prisidedantį prie romėnų *hilaritas et serenitas animi* (3), sukeliančio saugią Dievuje, išorinio „likimo“ nesugriaunamą krikščionybės, realizuojamos kankinius deginančiose liepsnose, „palaimą“. Jeigu tik Kantas dar būtų galėjęs apmąstyti „laimės“ terminu įvardijamą kitą abejotiną „laimės“ koncepto variantą, juslinės būsenos malonumą, o kelių klaidingų anglų ir prancūzų sensualistinių teorijų nebūtų pavertęs sava teorija, esą *visas* laimės ir sielvarto jausmų rūšis, išskyrus „pagarbos moralės dėsniui“ jausmą, derėtų genetiškai kildinti iš *juslinių* „emocijų“. Ir jeigu tik jis nebūtų didžiosios daugiasluoksnės „eudemonizmo“ problemos laikęs užbaigta tam, kad paneigtų teoriją, esą laimė turėtų būti mūsų elgsenoje betarpiškai mėgintos valios *tikslas*.

Kanto autoritetas turėjo didžiulę svarbą *mūsų naujojo vokiečių etoso formavimuisi*.

1 Į šį trumpą straipsnį galima žvelgti kaip į prieš tai pateikto traktato priedą.

Savąjį antieudemonistinį mokymą perkeldamas į istoriją, jis, kaip ir Rousseau, moko, kad civilizacija nedaro žmonijos laimingesne, tačiau veikia priešingai – nelaiminga; kontraargumentas *prieš* Rousseau, sekantis iš jo „sugrįžkime į gamtą“ idealizmo, atmeta istorinio progreso *etaloną* ir pareikalauja „protingos valstybės“ judrumo aukščiausiojo žemiško gėrio linkme. Šis Kanto šūkis buvo lemtingas Fichtei, po to – Hegeliui, kuriam „pasaulio istorija nėra lygiai toks pats laimės pagrindas“, o galiausiai jį visai kita kryptimi rutuliojo mūsų didieji pesimistai – Schopenhaueris, E. von Hartmannas, – išplėtoję negatyviąją Kanto laimės teoriją bei jos istorijos filosofijos griežtąjį pesimizmą. Didysis vertybių revoliucionierius Friedrichas Nietzsche'ė empatiškai dėsto – „Ar siekiu laimės? Ilgiuosi savo kūrinių.“

Ne tik racionalia, bet ir dvasios istorijos prasme būtina pripažinti šį Kanto inauguruotą herojinį antieudemonizmą tarsi griežtą etinę filosofinę srovę; net tada, kai ši teorija yra *daugiau* nei graži teorija filosofijos vadovėlyje, bet tampa visos tautos *geriausiųjų įvertinimo gyvąja forma*. Tokiu būdu ji tarsi išreiškia dvasinėje bei sielos plotmėse genties, tautos dvasios, kraštovaizdžio, jo sielos bei papročių pagrindo ir kartu klimato raiškos tendenciją, trumpai tariant, *racionaliai nusako istoriškai bei etniškai gyvuojantį žmogaus tipą*. Vadinasi, atsizvelgus į šiuos dalykus, suvokiama, ką mums panašiai kaip ir bematant išryškėjusį plastinį reljefą leistina pavadinti „džiaugsmo išdavystė“.

Visų pirma tai yra *gentinė tradicija*. Ar žvelgiant į gaižų vokiško Oriento kolonijų asketinių riteriškumą iškyla į paviršių jo struktūroje, veikime, įtempioje valios

viešpatystėje šios gyvenimo idėjos? Ar šios idėjos galėtų išaugti senoje brandžioje kultūrinėje dirvoje, pavyzdžiui, Reino žemėje, arba Vidurio, Pietų Vokietijos pasaulyje, kuriame žmogus nekovojo sunkiu darbu su atšiauria gamta dėl gyvybinių poreikių, o vadovas neprimetinėjo dirbtiniu būdu ir tvarka savo valios kaip kad būta chaotiškoje pirmapradėje slavų populiacijoje, bet, atvirkščiai, buvo draugiškas ir malonus? Kur kultūra, civilizacija, krikščionybė yra daug *senesnės*, kur siela gali meiliau bei švelniau apglėbti patį žmogų ir jo kraštovaizdį, kur stropiai dirbuojantis galima atsiduoti lengvabūdiškumui ir laimės emocijoms esamoje kultūroje, o žmogiška *valiai atsipalaiduodama* ramiai suvokia gyvenimo pilnatvę? To tikrai trūksta!

Valstybės dvasia! „Džiaugsmo išdavystė“ kyla ne tik iš rytietiško kolonializmo, bet lygiai taip pat išnyra *senosios Prūsijos* kiltyje. Joje dvasia reiškiasi galinga forma: Friedricho Didžiojo dvasia, kurios etoso ir gyvenimo būdo paslaptingas bei galbūt tik pačiam Kantui suprantamas „kategorinio imperatyvo“ provaizdis². Didvyriška Friedricho būtis praslinko ne tik kad neskoningai, bet ir keistai *be džiaugsmo*. Pati šlovės idėja, maitinama antikinių pavyzdžių, buvo permelkusi jo pirmųjų valdymo metų laiškus, tad ji greitai išblėso. Tarsi „orė“, vidujybėje, plevena Friedricho Didžiojo beprecedentis karališkos pareigos vykdymas kaip Kanto racionalusis „kategorinis imperatyvas visatoje“. Ši panašybė neturi pagrindo jokiam gelminiam *religingume*, pranašaujančiame moralinės ištikimybės palaimą, nei jokiam

2 Pagal E. Zellerį, *Friedrichas Didysis filosofas*, Berlynas 1886; be to, Thomas Mannas. *Friedrichas ir didžioji koalicija*, Berlynas, 1915.

laikotarpyje, branginančiame *žmogaus, tautos laimės* idėjas. Friedricho atšiauri panieka žmogui ir jo gelminis žmogiškos prigimties kritikavimas galiausiai verčia šias idėjas į šipulius. Jis *gyveno* ir *elgėsi* iškiliai; tačiau nežinojo *kuriuo tikslu* ir *dėl ko!* Panieka laimei: to, regis, moko jo giliai žmogiškumu nusivylęs, nors ir herojiškas gyvenimas.

Galiosiausiai kraštovaizdis, klimatas, žmonės! „Džiaugsmo išdavystė“ neatsiranda gamtiškai turtingoje, žmogaus pasiaukojimu *paženklintoje* aplinkoje, miesčioniškai apdovanotoje bei doroviškai suformuotoje žmonijos terpėje. Kartą taikliai ir sąmojingai atsiliepė Werneris Sombartas³, vaizduodamas prūsų žemę ir žmones. Jis teigė: „Kas galiosiausiai lieka tokioje varganoje skurdžioje aplinkoje, kurioje nėra meilės ir džiaugsmo, o lieka tik „pareiga“? Oscaras Wilde'as nebuvo jau toks neteisis atkreipęs dėmesį: „Pareiga – tai elgsena, patraukianti nemielus žmones.“

Godi skausmui⁴ šio etoso herojiška panieka laimei, galinga forma realizuojama siaurame kontekste, disponuoja ne tik istoriškai *siauromis* šaknimis, bet lygiai taip pat pasižymi žmogaus prigimčiai būdingais *trūkumais*; šioje vietoje dažnai prisimenu lapę, kuriai vynuogės buvo per rūgščios, nes ji jų negalėjo gauti.

3 Pagal W. Sombartą. *Vokiečių tautos ekonomika devynioliktame amžiuje*, 3 leidimas, Berlynas, 1913.

4 Oscaras Wilde'as, kalėdamas Readingo kalėjime, parašo *De Profundis*, kuriame savo patirtį susieja su Jėzaus kentėjimais. Skausmą jis laiko viena iš kertinių žmogiškąją esybę apvalančių patirčių, parodančių jo žmogiškumą. Susiejant O. Wilde'o polinkį į estetizmą ir retorinių figūrų pomėgį, kuriam neabejingas Scheleris, pasitelkiantis šį rašytojo stiliaus bruožą, toks menotipinis skausmo traktavimas savaime suprantamas, – *vert. past.*

Iš tiesų dalykinis tyrinėjimas, įtraukiantis visa tai, ko šiandien moko apie žmogaus emocijas pažangioji psichologija ir vertybių teorija, įskaitant patologinius recidyvus, čia nenagrinėjama. Etikoje savitai aptariau eudemonizmo problemą⁵. Šičia atstovaujamas suvokiny atmeta tikslo eudemonizmą. Džiaugsmas yra *būtinai* kiekvienam geram bei kilniam gyvenimui, tad tuo būdu jis yra būties *šaltinis* ir *kartu šalutinis reiškiny*. Jis yra tuo „gilesnis“ ir labiau „neįveikiamas“ stojusiam išoriniam likimui, kuo malonniau *plūsta* iš mūsų Aš centro. „Pageidaujamas“ juslinis skonis – tai mūsų gelminio sielos centro *nelaimingumo* ženklas ir jo pasekmė. Vis dėlto džiaugsmas *išlieka* viso gero gyvenimo bei būties esminiu momentu. „Tik laimingi žmonės yra geri“, – teigia Marija Ebner-Eschenbach (4). Stipriu Lutherio įsitikinimu, geras žmogus atlieka gerus darbus, o geri darbai žmogaus nepadarą geru; ir tik Dievuje romus žmogus gali tapti „geras“.

Tvirtai laikykimės šios idėjos prieš klaidingą „džiaugsmo išdavystę“ bei klausykimės Schillerio *Odės džiaugsmui* Beethoveno muzikinėje kompozicijoje tarsi vaisto nuo šios viopusės krypties vokiškosios dvasios.

„Visos būtybės gimė iš džiaugsmo ir visos jos ten pat grįš atgalios.“ (Senas indų posakis).

Paaiškinimai

(1) M. Scheleris kritikuoja iš I. Kanto filosofijos kilusį neokantininkų sąjūdį ir patį Kantą savo etikoje formaliai susiejusį laimę

5 Žr. veikalą „Formalizmas etikoje ir materialioji vertybių etika“, 9. 72, taip pat V skirsnį 9 skyrių.

su jusliškumu, o moralės dėsni pakylėjusį ant pjedestalo.

(2) Aristotelis „Nikomacho etikoje“ laimę aiškino kaip aukščiausią žmogaus gyvenimo tikslą ir siejo su dorovingu žmogaus gyvenimu. Schelerio kritikuojamas Kantas manė, kad laimę pavertus gyvenimo tikslu į antrą planą nueina pats dorovinis dėsnis, todėl laimė neturėtų būti laikoma aukščiausiojo gėrio pagrindu. Scheleris pašiepia Kantą ir primena laimės, o ne moralės prioriteto svarbą didžiųjų antikos filosofų mąstyme.

(3) Lot. *hilaritas et serenitas animi* – sielos linksnumas ir giedrumas.

(4) Marija Ebner-Eschenbach (1830–1916) austrų rašytoja, plėtojusi savo kūryboje psichologinio romano žanrą.

Iš vokiečių k. vertė ir paaiškinimus parašė Žilvinas Vareikis.

Versta iš *Verlag der Bücherfreunde* almanacho, Berlynas 1921 m.